

Алғысөз

Мемлекет пен құқық – өркениеттің аса зор жетістігі, оның адамзат тарихындағы мәні айрықша. Бұлардың ұлттық даму аясындағы сөзсіз біріктіргіштік құндылығы сонымен қатар халықаралық ауқымда бөлшектенудің қауіпті екендігін ішіне бүгіп келді. Өңірлердегі көптеген мемлекетаралық қақтығыстар мен дүниежүзілік соғыстар бұған мысал бола алады.

Мемлекет пен құқықтың басқарушы және реттеуші әлеуеті өз халқы үшін жасампаз күшке айналса, керісінше басқа елдер үшін қиратушы күшке айналуы мүмкін. Геосаясат тұрғысынан алғанда мемлекетаралық ынтымақтастық үрдісі басым болғанымен, кері іс-қимылдың болу мүмкіндігін ескермеуге болмайды.

Мемлекет және құқық мәселелеріне қатысты үнемі қолдау білдірілетін теориялық және практикалық қызығушылық осы жағдайларға байланысты. Мұның үстіне, оларға жасалған ғылыми талдау, негізінен, қоғамның эволюциялық процесінде мемлекет пен құқықтың жалпы қалыптасу, жұмыс істеу, құрылымдық құрылу заңдылықтарын логикалық тұрғыдан түсіндіруді көздейді.

Олар тарихи дамып отыратын элеуметтік құбылыстар бола отырып, зерттеушілердің алдына үнемі жинақтап, жаңа тұжырымдар мен ұғымдар түрінде ғылыми айналымға енгізу қажет теориялық білімді жаңа қырларынан ұсынады. Тіпті

Предисловие

Государство и право – это величайшие достижения цивилизации, имеющие уникальное значение в истории человечества. Их безусловная интегративная ценность в рамках национального развития таила одновременно опасность дезинтеграции в международном масштабе. Примером тому являются многочисленные региональные и межгосударственные конфликты и мировые войны.

Управленческий и регулятивный потенциал государства и права становился созидательным для своего народа и одновременно, как это ни парадоксально, мог стать разрушительным для других стран. Хотя в геополитическом плане тенденция межгосударственного сотрудничества преобладает, нельзя упускать из вида возможность обратного движения.

Этими обстоятельствами обусловлен постоянно поддерживаемый теоретический и практический интерес к проблемам государства и права. При этом их научный анализ нацелен, главным образом, на логическое объяснение общих закономерностей формирования, функционирования, структурного строения государства и права в процессе эволюции общества.

Они, будучи исторически развивающимися социальными явлениями, предстают перед взором исследователей всегда новыми гранями, теоретические знания о которых необходимо накапливать и вводить в научный оборот в форме новых вы-

4-5 жылдың ішінде (Жоғарғы оқу орындарында) мемлекет пен құқық теориясы бұған дейін ғылыми жұртшылықтың игілігі болмаған жаңа біліммен толығуы мүмкін. Бұл мемлекет пен құқықты трансформациялау процесінде туындайтын жаңа проблемаларға, сондай-ақ жылдан жылға жалпы көпшілік мойындайтын теорияға айнала алмайтын мәңгілік проблемаларға, мысалы, құқық түсінігі проблемасына қатысты.

Осыған байланысты отыз жылдан астам уақыттан бері заң факультеттері мен ЖОО үшін оқу пәндерінің тізбесіне енгізілген «Мемлекет пен құқық теориясының проблемалары» арнайы курсының айрықша ролін атап өткен жөн. Бұл бітіруші курстар студенттерінің мемлекет теориясы бойынша білімін «жаңалауға» ғана емес, олардың назарын жақын арада шешілген және жай-күйі әлі де шешілмеген проблемаларға аударуға арналған. Олардың ішінде, мысалы, ұлттық принципке негізделген федерациялар перспективалары бар. Немесе жаһандану жағдайындағы құқықты қолдану проблемалары мен құқықтың орны мәселесі және т.б.

Қазіргі кезде Қазақстанның жоғарғы оқу орындарында «Мемлекет пен құқық теориясының проблемалары» арнайы курсы Ресей ғалымдарының (С.С. Алексеев, В.С. Нерсесянц, М.Н. Марченко) оқулықтары бойынша оқытылады. Бұл оқулықтардың құндылығына ешбір нұқсан келтірмей, сондай-ақ теориялық тұрғыдан тереңдігін растай

водов и понятий. Даже в пределах 4-5-летнего периода (срок обучения в вузе) теория государства и права может обогатиться новыми знаниями, которые до этого не были достоянием научной общественности. Это касается новых проблем, возникших в процессе трансформации государства и права, а также тех извечных проблем, которые из года в год не могут превратиться из гипотезы во всеми признаваемую теорию, например, проблема понятия права.

В связи с этим следует подчеркнуть особую роль спецкурса «Проблемы теории государства и права», введенного в перечень учебных дисциплин для юридических факультетов и вузов более тридцати лет тому назад. Он предназначен не столько «освежить» знания студентов выпускных курсов по теории государства, сколько акцентировать их внимание на решенные недавно и состояние разработки еще не решенных проблем. В их числе, к примеру, перспективы федераций, основанных на национальном принципе. Или же проблемы действия права в условиях глобализации и проблемы места права в ней и другие.

В современных условиях обучение по спецкурсу «Проблемы теории государства и права» в казахстанских вузах осуществляется по учебникам, подготовленным российскими учеными (С.С. Алексеев, В.С. Нерсесянц, М.Н. Марченко). Нисколько не умаляя, более того, подтверждая теоретическую глубину этих учебников, следует отметить, что они, так

отырып, олардың қалай болғанда да Ресейдің мемлекеттік-құқықтық болмысқа «байланғанын» айтып өткен жөн. Олардың мемлекет пен құқық туралы логикалық тұжырымдарында ұлттық, яғни ресейлік реңк жоқ. Бірақ қандай да бір теориялық ережені көрсету үшін мысалдар Ресей мемлекеттік-құқықтық құрылыс тәжірибесінен алынады. Ал ол бірқатар ұстанымдар бойынша Қазақстанның мемлекеттік құрылысынан өзгеше. Мысалы, Ресей – федеративті, Қазақстан – біртұтас. Ресейде федералды заңнамалар жүйесі мен федерация субъектілерінің заңнамалары қолданылса, Қазақстанда ол жоқ. Ресейде мемлекеттілік абсолюттілікке бейім монархия ретінде қалыптасса, Қазақстанда шектеулі хандық билікке негізделген монархия. Ресей Федерациясы аумағында мемлекеттік билікті бөлу қағидаты кеңес өкіметі жойылғаннан кейін ғана енгізіле бастады, ал Қазақ хандығында ол сұлтандар, бектер, рулық-тайпалық билеушілер басқарған атқарушы билікке абсолютті тәуелсіз дәстүрлі қазақ билер соты жұмыс істеген XV ғасырдың ортасынан басталған. Ресей және қазақ мемлекеттік-құқықтық болмысының арасындағы осы және басқа да айырмашылықтар кез келген мемлекетке ортақ иллюстративті баяндауға және іргелі проблемалар құқықтарына түрліше әсер етуі мүмкін. Осыны ескергендіктен, аталған оқу құралы Қазақстан материалына сүйене отырып дайындалды. Бұл Қазақстан ЖОО студенттерінің теориялық ережелерді меңгеруін жеңілдетеді.

или иначе «привязаны» к российской государственно-правовой действительности. Их логические выводы о государстве и праве, не имеют национального, то есть российского оттенка. Но примеры для иллюстрации того или иного теоретического положения берутся из российской практики государственно-правового строительства. А она по ряду позиций отличается от казахстанской. Например, Россия – федеративное государство, а Казахстан – унитарное. В России действует система федерального законодательства и законодательство субъектов федерации, а в Казахстане этого нет. Государственность в России сформировалось как монархия с тенденцией к абсолютизму, а в Казахстане – в форме монархии с ограниченной ханской властью. Принцип разделения государственной власти на территории Российской Федерации начал внедряться только лишь после ликвидации советской власти, а в Казахском ханстве он действовал еще с середины XV века, когда традиционный казахский суд биев обладал абсолютной независимостью от исполнительной власти, представленной султанами, беками, родоплеменными правителями. Эти и другие отличия между российской и казахской государственно-правовой действительностью по-разному могут влиять на иллюстративное изложение общих для любого государства и права фундаментальных проблем. Исходя из этих соображений данное учебное пособие подготовлено на казахстанском материале. Это суще-

Екі бағанға қазақ және орыс тілдеріндегі бірдей мәтін орналастырылған оқу құралының форматы студенттердің қазақ-орыс кәсіптік білімін қалыптастыруға септігін тигізеді деген оймен таңдап алынды. Мәтінді осылай орналастырған кезде қазақ тілді оқырмандар заң терминологиясы мен орыс тіліндегі мәтінді, ал орыс тілді оқырмандар қазақ тіліндегі мәтінді меңгеруге мүмкіндік алады.

Аталған жұмысты басып шығару үшін ұйымдастыру жұмыстарын, оның ішінде қаржылық мәселелерді шешуді де өз міндетіне алған академик А.Х.Құсайыновқа зор алғысымды білдіремін. Оқу құралын жазуда ерекше рөл атқарған ғылыми-педагогикалық, сондай-ақ мемлекеттік қызметте - биліктің жоғарғы сағыларында (Сенат, Президент Әкімшілігі, Бас Прокуратура) тәжірибесі мол профессор Қ.Ә.Әбішевке айтар алғысым зор. Ұзақ әңгімелесу нәтижесінде ол мұндай оқу құралын дайындау қажеттігіне көзімді жеткізіп, осы жұмысты жазуыма ықпал етті.

Әріптестерім, гуманитарлық ғылымдар магистрлері А.М.Бәдиев пен К.Г.Ақановқа қолжазбаны басып дайындауға байланысты техникалық проблемаларды шешуге көмек көрсеткені үшін ризашылығымды білдіремін.

Ственно облегчает усвоение теоретических положений студентами казахстанских вызов.

Формат учебного пособия, когда на одной странице в двух столбцах излагаются аутентичные тексты на казахском и русском языках, выбран исходя из соображения, оказать дополнительное содействие в формировании казахско-русского двуязычия у студентов. При таком расположении текстов казахско-язычные читатели получают возможность усвоить юридическую терминологию и смысл текста на русском языке, а русскоязычные читатели – на казахском языке.

Выражаю огромную благодарность академику Кусаинову А.Х., взявшему на себя бремя решения организационных вопросов издания данной работы, включая финансовые. Особую роль в написании учебного пособия отвоюю профессору Абишеву Х.А., имеющему большой опыт научно- педагогической работы, а также опыт государственной деятельности в высших инстанциях власти (Сенат, Администрация Президента, Генеральная прокуратура). Именно он, в ходе многократных бесед, убедил меня в настоятельной необходимости подготовки такого учебного пособия и тем самым подтолкнул к работе над ним.

Премного благодарен своим коллегам магистрам гуманитарных наук Бадиеву А.М. и Аканову К.Г. за сильную помощь в решении технических проблем, связанных с подготовкой рукописи к печати.

Ұсынылған форматтағы оқу құралын дайындауға аудармашы Г.О.Әмірова тынымсыз еңбек етіп, ллесін қосты. Оған менен бөлек, студенттер, оқытушылар және басқа оқырмандар да риза болар деп ойлаймын.

Автор.

Подготовка учебного пособия в представленном формате стала возможной благодаря кропотливой работе переводчика Амировой Г.О., которой, надеюсь, кроме меня, будут благодарны студенты, преподаватели и другие читатели книги.

Автор.